

14 Fællesskrift

OSCAR K.

SMS EN KLASSIKER

SMS EN KLASSIKER

Om modernisering, popularisering og forkortelse af klassiske, litterære tekster til unge læsere

Det er for ærgerligt, hvis unge skal gå ud af skolen og gymnasiet uden at have stiftet bekendtskab med det bedste, litteraturen har at byde på, med en opfattelse af, at alt, hvad der er skrevet for mere end fem år siden, ikke har noget med deres liv at gøre. Gennem mødet med danske og udenlandske klassikere vil de få muligheden for at opleve og forstå sig selv ikke blot som mennesker i nutiden, men også som del af en større historie.

Det at være elev og gå i skole i dag er blot én dimension i de unges livsform. At være ung betyder andet og mere. Skolen er ikke længere i stand til at rumme de mange mulige kilder til erfaring og kundskab, som verden byder på. Den almindelige dagligdags viden ændrer sig og hentes mindre i den kulturelle overlevering og mere i mediernes og populærkulturens konstruktioner af virkeligheder.

Afstanden mellem den viden, de unge foretrækker, og den viden, som skolen skal formidle, er stor. Det forudsættes, at undervisning og formidling er livsnær og knytter an til den enkelte elevs egen hverdagshorisont, og til hvordan den unge selv har det. Men problemet er ikke

tilbuddet om viden, snarere hvordan mængden af viden forarbejdes, forankres og struktureres fornuftigt. Måske kunne det være frugtbart, at skolen gjorde sig umage med at repræsentere en *forskel* i forhold til de unge, så den i stedet for at *opfylde* de unges rutinemæssige forventning om livsnærhed beskæftigede sig med fag- og temaområder, der jefjernt *adskiller* sig fra hverdagsverdenen, og *understreger*, at teoretiske og æstetiske strukturer som hypoteser, begreber eller litteratur ikke *afbilder* virkelighedsområder, men konstruerer dem ud fra et særligt perspektiv som ét syn på verden af mange. Hvis skolen bilder eleverne ind, at det, de læser, kun skal forholde sig til deres eget livs (begrænsede) oplevelser, hvis det kun er deres følelser, der bestemmer, og de for alvor mener, at fiktion har noget som helst med virkelighed og sandhed at gøre, bliver læsning en pauver affære.

Klassisk litteratur konfronterer den nutidige læser med livsformer og måder at forstå sig selv og verden på, som i varierende grad er blevet fremmede for ham eller hende. Alligevel er læseren forbundet med denne fortid, som han eller

hun på forskellig måde kan forholde sig til og reagere på. Læsningen af de klassiske tekster kan ène for et indblik i en fortid, som er noget andet end nutiden – en forstyrrelse, en anderledeshed, en kritisk mulighed, en èning. Men fortiden er også en forudsætning for nutiden – om ikke andet, så fordi nutiden er blevet til i en delvis reaktion imod den. Og der kan opstå et udbytterigt felt af afstand og nærhed, fremmedhed og selverkendelse.

Al god litteratur kan ène for andre verdener – og for andres verdener. På en ganske særlig måde end den rent historiske beskæftigelse med fortiden, tilbyder den *litteraturhistoriske* læsning mulighed for sanselig og følelsesmæssig indlevelse. Den èner for udviklingen af empati og forståelse, både af det, der var før nutidens læser, og for det, han eller hun står midt i. På den måde forbinder litteraturen den nutidige læser med historien og skaber oplevelse af sammenhæng, samtidig med at den èner for etisk refleksion. For slet ikke at tale om, hvordan lystlæsning af fortællekunst og poesi kan stimulere læserens fantasi.¹

At læse klassikere (Hunosøe & Schwab,

1991) deler klassikerbegrebet i et væsens- og funktionskriterium.

Væsenkriteriet dikterer, at værket må besidde universalitet (almengyldighed), transhistorisk rækkevidde, og en ambivalent evne til at forene kompleksitet med sluttethed. Universalitet vil sige, at værket må kunne give læseren mulighed for at sætte det i relation til sit eget liv og på den måde muliggøre "vidt forskellige, men indholdsrige og mangesidede læsninger," og den transhistoriske rækkevidde dækker over værkets evne til at nå ud over sin egen tid. Komplexitet i samspil med sluttethed handler om, at det sluttede værk udgør en neksusforbindelse med en udtømmelig indholdside. Og at det tilsammen forlener værket med litterær, kunstnerisk kvalitet.

Funktionsdelen af klassikerbegrebet er rettet mod værkets efterliv og placerer værket ikke blot som en god bog, men som en klassiker. Værket må evne at "forblive nyt" ved til stadighed at fascinere læsere, det må kunne viderebringe traditioner til kommende slægter og forene fortid og nutid, det må kunne inspirere nye forfattere og udgøre en fortsat udfordring for forskning ved at stille den over for tolkningsproblemer, som skal være store nok til at ene for vidt forskellige tolkninger, der til enhver tid vil sige læseren noget vigtigt om fundamentale menneskelige relationer og vil kunne vægtes forskelligt fra tid til tid.

I præsentationen *Om Danske Klassikere* bag i hvert bind fra og med relanceringen af Det danske Sprog- og Litteraturselskabs klassikerserie i 2010 hedder det: "Det er ambitionen bag Danske Klassikere at gøre læseren samtidig med teksten, ikke ved modernisering at gøre teksten samtidig med læseren." Det er en let omskrivning af Vilhelm Andersens formulering om ved hjælp af kommentarer "at gøre Læsningen præsent ved at give Læseren Samtidens Forudsætninger" (Andersen, 1912). Kommentarerens hovedopgave er at give læseren den viden, som kan hjælpe til tilegnelse af teksten og sikre ham mod at misforstå den. De kan omfatte forklarende og oplysende punktkommentarer til det enkelte tekststed og/eller fortolkende og perspektiverende generelle kommentarer til teksten som helhed plus evt. tekst-kritiske kommentarer, parafaserende og tolkende oversigter, stamtavler, by- og landkort, kalendere, lister over fortidige mål- og vægtsystemer, møntenheder, rangklasser osv.

Kommentarerne er til gengæld ikke en garanti for en rigtig forståelse af teksten, som forudsætter, at der kun findes én rigtig forståelse, nemlig kommentators. Men kommentaren er et signal om, at der er en afstand mellem tekst og læser, og kommentaren kan være et middel til at give læseren bedre forudsætninger for at nærme sig teksten på en kvalificeret måde. Om kommentaren ligefrem kan gøre læseren *samtidig* med teksten, er nok så meget sagt, men den kan i bedste fald gøre læseren bevidst om tekstens fremmedhed og egne historisk betingede forudsætninger og i visse tilfælde udstyre læseren med en række informationer om teksten, forfatterens forudsætninger og tekstens virkning, som en samtidig læser ikke har haft.²

Lad det være sagt med det samme: Klassikerudgaver baseret på kvalificeret editionsfilologisk viden og refleksion er en gave til læseren, der ikke forsvarsløst behøver at kaste sig over den første, den bedste tekststudgave på markedet. Jeg sætter stor pris på kritiske, kommenterede udgaver af klassisk litteratur med gennemgang af overlevede tekstkilder og udredning af slægtskabsforhold, indbyrdes varians og den enkelte variants bonitet, oplysninger om papirkvaliteter, vandmærker, skriveredskaber, skrivemidler og skriftbillede, og jeg er grundlæggende skeptisk over for modernisering, popularisering og forkortelse af god litteratur, indgreb, der uundgåeligt forenkler og fortolker forfatterens skabende intentioner i et forløb, der kan minde om det, der sker, når et værk oversættes til et andet sprog.

Samuel Johnson mente slet og ret, at poesi ikke kan oversættes. Goethe henlede opmærksomheden på det problematiske ved at overføre litteratur fra et sprog til et andet, men foretrak eventuelle uklarheder i oversættelserne frem for ringe adgang til fremmede sprogs værker. Goethe var meget vel klar over, at der går noget tabt i oversættelsen, men prioriterede *adgangen* til de fremmede værker.

Jeg stiftede første gang bekendtskab med nogle af Shakespeares værker, da jeg var tolv år, ikke i folioudgaverne, men i en lille bog, der hed *Tales from Shakespeare*, Fortællinger fra Shakespeare, som søskendeparret Mary og Charles Lamb skrev sammen i 1806. Det er korte prosagengivelser af elleve af Shakespeares berømteste komedier og tragedier, som filosofen og forfatteren Godwin udgav i 1807 i sit bibliotek for ungdommen. I sommerferien hundrede fem og halvtreds år senere slugte jeg den danske oversættelse³ råt. "En frygtelig tragedie knyttede de to søskende inderligt til hinanden livet igennem," stod der i forordet. Der var anlæg til sindssyge i familien, og Charles Lamb tilbragte i sin ungdom "efter en skuffet kærlighed" seks uger i et galehus i Hoxton. Et år senere stak Mary, hvis "nerver var nedbrudt af overanstrengelse," en kniv i sin mor og dræbte hende. Som sindssyg i gerningsøjeblikket blev Mary frikendt for mordet, men dømt til livsvarigt ophold i dårekisten. Charles reddede hende fra den tunge skæbne ved at påtage sig ansvaret for hende, og han ofrede resten af sit liv for søsteren, som dog af og til fik tilbagefald og i perioder måtte i spændetrøje og anbringes sindssygeanstalten i Hoxton. Mens jeg læste, slog en blanding af rædsel og samvittighedsløshed sammen i lystfølelse i den kobleriske sommerluft. Jeg anede for første gang, hvad drift vil sige, og forelskede mig beruset af ordene hæløst uovervejede undervejs i Lady Macbeth, Viola, Rosalinde, Gertrude, Cordelia, Julia og Emilia og hvem der ellers bød sig til. Jeg anede dengang intet om, at jeg sad og læste nogle temmeligt tendentiøse parafaser præget af den engelske romantiske opfattelse af Shakespeares dramaer, og måske forstod jeg heller ikke det hele, men det lagde ikke en dæmper på min lyst til hverken at læse eller forstå, og der er da heldigvis også forskel på at læse, når man er tolv år, og når man er fireogtys.

Værket må evne at "forblive nyt" ved til stadighed at fascinere læsere, det må kunne viderebringe traditioner til kommende slægter og forene fortid og nutid, det må kunne inspirere nye forfattere og udgøre en fortsat udfordring for forskningen ved at stille den over for tolkningsproblemer, som skal være store nok til at åbne for vidt forskellige tolkninger, der til enhver tid vil sige læseren noget vigtigt om fundamentale menneskelige relationer og vil kunne vægtes forskelligt fra tid til tid.

Det er rigere at læse originalværkerne, og jeg under både unge og gamle læsere, at de tager tid til at fordybe sig i og læse hele *Don Quijote* og *hele Forbrydelse og Straf*. Jeg får kuldegysninger ved tanken om en oplevelseskultur, hvor "du kan sms'è en klassiker" eller – Stol! Ambulance! – "selv skrive én," men jeg bøjer mig for Goethes synspunkt om, at det er bedre at få en, om end fattigere adgang til værkerne end slet ikke at læse dem. Og kan en seriøs, kunstnerisk forsvarlig modernisering, popularisering eller forkortelse af god litteratur ène dørene for, at også unge læsere får lyst til at læse originalen, så skal jeg ikke komme her med mine fine fornemmelser.

Erik A. Nielsen peger i sin fremragende bog *H.A. Brorson – Pietisme, meditation, erotik* (2013) på, at man hos Brorson ikke mærker "modsatningen mellem det originale og det oversatte så stærkt," og at det ikke alene skyldes Brorsons særlige sprogtoner, men også at de såkaldt originale Brorson-salmer i mange henseender er "oversættelser". "Hvis man vurderer moderne ophavsretsproblemer i perspektiv af kristendommens årtusindelange videregivelse af symboler og indsigter, forekommer nutidens interesse for det "originale" ret provinsiel. Set inden for så stærk og gammel en tradition som kristendommen er også det originale i store træk for "oversættelser" at regne."

Versionering af film er et udbredt anerkendt fænomen, ligesom palimpsest, det litterære udtryk for et værk, der bygger på et ældre værk⁴, heller ikke er ukendt. Det er ligefrem udgangspunktet for ideen om, at al litteratur på *den ene side* hviler på og forholder sig til eksisterende litteratur og på den anden tilføjer den gamle ny betydning og originalitet i skabelsen af et selvstændigt, fiktivt univers, et nyt kontinent eller en genopfundet verden.⁵

Med *Illustreret Verdenslitteratur*⁶ for unge læsere var det ideen at skabe noget nyt på baggrund af noget gammelt. Noget nyt, der ikke ønskede at frasige sig sit ophav, men som alligevel gjorde krav

på selvstændighed. En ærbødig, men original gendigtning af verdenslitterære hovedværker, ikke en énøjet om- og nedskrivning, men en koncentreret gendigtning i ord og billeder, der forblev tro over for værkets genre, stil og kompleksitet, så den som originalen kunne ène for vidt forskellige, men indholdsrige og mangesidede fortolkninger og læses mange gange, som gode bøger skal.

Teksten og billedsiden var tænkt som ligeværdige komponenter. Udgangspunktet for gendigtningerne var et nært ikonotekstligt samarbejde mellem forfatter og illustratør i en gensidig udvidelse af de to tegnsystemer, hvor billedets kommentar til teksten og tekstens til billedet skulle underbygge værkets mangetydighed. Det var oplagt at benytte billeder i formidlingen af verdenslitteraturen til en læserskare af unge, som er opvokset med og rimeligt gode til at aflæse film, tv, tegneserier og grafiske romaner. Billedskriften har næppe siden de første sumeriske kiler været så udbredt som i vores tid. Det vrirler med piktogrammer på toiledøre, trafikskilte og i logoer, og stærkt læsesvage kan med lidt øvelse spille komplicerede computerspil, læse en fodboldkamp og gebærde sig fuldbefarne i lufthavne og på internettet. Fonogrammet er i opløsning på vej ind i en ny tid, hvor piktogrammet har fået overtaget. Med illustrationerne lå der en mulighed for også at appellere til nye læsere med en ikke-sproglig tilgang til verden.

Hensigten var ikke, at de unge absolut skulle *forstå* værkerne, men at de skulle få *lyst til at forstå* dem. For det er og skal være en udfordring at læse gode bøger. Det kræver en indsats. De unge skal stå på tæer. Der er ikke tale om ligegyldig letlæsning! Og det giver pote, hvis de unge og ældre læsere gør sig umage. Verdenslitteraturen kan man have med sig resten af livet, og som der står i forordet til *Den unge Werthers lidelser*: "Har du selv mødt den samme modgang som han, kan du søge trøst i hans lidelser, og skulle du af den ene eller anden grund ikke have nogen nærmere, så lad denne lille bog være din ven."

Ikke længere at være sagen er med tiden alle bøgernes uundgåelige skæbne. Det er der mange årsager til, den hyppigste, at de ikke er gode nok, men selv klassikere bliver mærket af tidens tand: sproget og former forandrer sig, udtryk bliver antikverede og uforståelige. Derfor kan gendigtning komme på tale, *når det handler om at formidle*.

Goethe definerede verdenslitteratur som universel, litterær kunst, der *holder*, værker, der til enhver tid vil sige læseren noget vigtigt om fundamentale menneskelige relationer, som kan vægtes forskelligt fra tid til tid.

Derfor vil man næppe heller nå til en fast konsensus om, hvad de enkelte værker handler om, og hvordan de skal forstås. Men det er en spændende øvelse at slås med tekst (og billeder), fordi det tvinger læseren til at nå frem til en eller anden fortolkning, det vil sige: Det genererer et ønske i læseren om at skabe mening i alle elementerne i et værk, at finde til vejs ende – og selvom det mål smutter som sæbe i hænderne, er der meget at lære om at læse og fortolke litteratur i et alvorligt forsøg på at gribe fat i de klassiske værker, som er så svære at få hold på.

Hvis en af de vigtige funktioner i stor kunst er at stimulere tankeprovokerende samtaler, som tvinger læseren til at komme til en forståelse af mange ting i teksten og billederne og af os selv, så er verdenslitteraturens hovedværker ikke til at komme udenom.

Men der er ingen grund til at standse ved verdenslitteraturens klassikere. Forude kunne samlinger af *danske*⁷ klassikere vente på unge læsere og deres lyst til at forstå i en folkeskoleudgave:

Illustrerede danske klassikere – en antologi i seks bind, der dækker perioderne Oldtid til 1500-tallet, 1500-tallet, 1600-tallet, 1700-tallet, 1800-tallet og 1900-tallet og består af digte og tekststykker, der præsenterer periodens ypperste litteratur i original og i nænsom gendigtet form, og bindes sammen af illustrationer,

der sammenfatter periodens verdensbillede, livsfølelse og tidsånd. Hvert bind udstyres med forklarende og oplysende punktcommentarer og en koncentreret litteraturhistorisk periodesammenfatning.

Og i en gymnasieskoleudgave:

Danske klassikere i uddrag i seks bind, der omfatter digte, viser og salmer og længere uddrag af prosa- og dramatekster fra dansk middelalder, renæssance, reformation, oplysningstid, 1800-tal og 1900-tal udvalgt og med kommentarer og periodesammenfatninger af Jens Anker Jørgensen, Erik A. Nielsen, Thomas Bredsdorff, Per Stounbjerg, Johnny Kondrup og Hans Hertel og gendigtet af Harald Voetmann, Anne Lise Marstrand-Jørgensen, Simon Grotrian, Søren Ulrik Thomsen, Astrid Saalbaach, Oscar K., Peter Poulsen, Jens Blendstrup, Pia Tafdrup, Peter Adolpsen, Mette Moesgaard, Niels Frank og Christina Hesselholdt.

Noter

1 De to foregående afsnit er i det store og hele uddrag af Netværk Ny Litteraturhistories Charter, som kan læses i sin helhed på <https://www.facebook.com/nylitthist>

2 F.eks. har en bog sjældent umiddelbart efter at den er udkommet udløst en så bastant nedsabling og på samme tid en så euforisk begejstring som Goethes *Den unge Werthers lidelser*. De unge identificerede sig med Werther, klædte sig som han med blå frakke og gul vest, og nogle gik efter at have læst bogen så vidt som til at tage livet af sig. Christine von Lassbergs lig blev fundet den 16. januar 1778 i Ilm i Weimar med et eksemplar af Werther i lommen. Og Werthers litterære selvmord og de entusiastiske læsers virkelige førte

da også til, at bogen blev forbudt flere steder, bl. a. i Leipzig og København.

3 *Shakespeare – Genfortalt af Charles og Mary Lamb*, oversat af Johanne Kastor Hansen, forord af Jørgen Budtz-Jørgensen og illustrationer af Svend Johansen, specialtryk i anledning af 75-årsdagen for A.W. Henningsens Bogtrykkeris grundlæggelse 1878, stillet til rådighed for boghandelen gennem Borch's Forlag, 1953
4 F.eks. *Hamlet* på *Amlø*, *Ulysses på Odysseen* ... palimpsest kendes også fra billedkunsten, Picassos *Frokost i det grønne* efter Manets maleri af samme navn, som igen bygger på Giorgiones *Landlig koncert*, Duchamps L.H.O.O.Q. oven på da Vincis *Mona Lisa*.

5 Se Oscar K.s *Bærbart dansk litteraturhistorie*, Dansk Lærereforeningens Forlag, 2014

5 *Illustreret Verdenslitteratur*, Dansk Lærereforeningens Forlag, 2009-2012, i Lillian Brøggers, Dorte Karrebæks og Oscar K.s gendigtning af Shakespeares *Hamlet*, Cervantes' *Don Quijote*, Voltaires *Candide*, Goethes *Den unge Werthers lidelser*, Dostojevskijs *Forbrydelse og straf* og Chandlers *Den store søvn* plus Oscar K.s *Don Erudito og bøgerne – om at læse verdenslitteratur*. Baggrundsmateriale til serien kan hentes på http://dansklf.dk/Grundskole/Undervisningsforloeb/Udskoling/Litteratur/Illustreret_verdenslitteratur.

6 Evt. udgivet med støtte fra Den A.P. Møllerske Fond og Egmont Fonden, så samtlige skoler og gymnasier blev udstyret med et classesæt.

Litteratur

Andersen, V. (2012). *Dansk Litteratur. Forskning og Undervisning*. Kbh.: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
Hunosø, J. & H.H. Schwab (red.) (1991). *At læse klassikere*. Kbh.: Det danske Sprog- og Litteraturselskab.
Nielsen, E.A. (2013). *H.A. Brorson – Pietisme, meditation, erotik*. Kbh.: Gyldendal.